

УДК 811.111'373+811.161.2'373

I. M. Діяконович

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДЕКОРАТИВНЕ МОВНЕ ПЛЕТИВО

Мовлення, як живе функціонування мови має свої, притаманні кожній мові вирази, які є відтворенням глибинного розвитку мови, як елемента культури того, чи іншого народу. Дослідження подає окремі скорочення в українській та англійській мовах на прикладах з літератури; демонструє мовленнєві скорочення у здрібнених власних назвах української мови.

Ключові слова: мовлення, здрібнення, скорочення, редукція, покутсько-буковинський говор.

Мову, як систему звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, вивчали здавна у стародавніх країнах: Греції, Китаї, Індії, Римській імперії. Перші мовознавчі дослідження припадають на 4 століття до нашої ери. Так, індійське мовознавство розвинулось з потреби тлумачення священих гімнів Індуїзму – вед. Уже в самих гімнах предметом дискусії постають деякі мовознавчі питання, зокрема питання фонетики, орфографії, граматики та лексики. Рівень наукового дискурсу тієї епохи був таким високим, що впливнув на розвиток порівняльно-історичного мовознавства в XIX ст. Автором першої граматики санскриту є Паніні, котрий вже на той час використовував мовні терміни: «фонема», «морфема», «корінь», «суфікс», «частини мови» [2]. «Українці здавна любили філологію і кохалися в язикоз-

навстві. Перші граматики нашою мовою з'явилися дуже давно це були віленська граматика 1585 р. та львівський «Адельфотес» 1591 р. А р. 1596 вийшли українською мовою граматика та словник Лаврентія Зизанія; того ж року і того ж автора була надрукована і найперша наша Азбука» [3, с.50].

На мапі світової лінгвістики є такі відомі вчені, як Франц Бопп, дослідник іndoєвропейських мов; Якоб Грім, основоположник порівняльної граматики германських мов; Фердинан де Сосюр, засновник структуралізму в мовознавстві ХХ століття; Іван Огієнко, український мовознавець і лексикограф; Зарицький Микола Степанович, український мовознавець, спеціаліст у галузі словотвору, лексикології, психолінгвістики.

Функціональність сучасної мови вивчають різні галузі загального мовознавства: фонетика, граматика, морфологія, синтаксис, лексикологія, етимологія, фразеологія, семантика, а також етнолінгвістика. Етнолінгвістика започаткувалась у США й синонімічно заміняється терміном «культурна лінгвістика», позаяк досліджує мову з точки зору сприйняття світу певним етносом, що й є відбитком культури у мові. Іван Огієнко у своїй праці «Українська культура. Коротка історія культурного, життя українського народу» демонструє відмінність в українській та російській мовах культуру ставлення до шлюбу, що й відображене в мові: «Або наш вираз: ми кажемо «одружитися з нею», або «оженитися з нею»: Тут жінка зразу стає рівноправно поруч з чоловіком; цей вираз – «оженитися з нею» далеко культурніший од московського: «женитися на ней» [3]. Цікавим культурологічним порівнянням слугуватиме подібне висловлювання в покутсько-буковинській говірці української мови, де поширеніший вираз «утримувати жінку». Так, серед людей середнього й старшого віку прикарпатської Буковини (Кіцманський, Сторожинецький Вижницький райони) можна й досі почути: *він тримає Одарку Матяшову* (він одружений з дочкою Матяша, Одаркою). Зважаючи на спорідненість європейських мов, знаходимо у семантиці англійського слова ‘keep’ значення «тримати», «зберігати», «взяти собі назавжди»: «You can keep the book, if you like it», що в перекладі на українську: «Можеш зберегти книжку, якщо вона тобі до вподоби». Тобто «тримати Одарку», значить бути з нею назавжди й берегти її. Ще один приклад галицько-буковинської говірки «вважати». Це слово є вживаним у різних життєвих ситуаціях в імперативі. Так, відправляючи рідних у дорогу, мати, або батько каже: «вважай», що значить «будь обережним». Коли треба застерегти когось при небезпечній роботі з гарячим посудом, чи при проходженні небезпечної ділянки дороги, також можна почути «вважай». Слово вживається в абсолютній формі, тоді як в еквіваленті англійської мови «mind» потрібне прямого додатку, або підрядного речення: «mind your grammar» (зверни увагу на свою граматику), «mind your hot tea! (обережно: чай гарячий), «mind where you put your foot» (дивись, куди йдеш/ступаєш). Звернімо увагу, в літературній українській мові «mind» перекладається по-різному, в залежності від мовленневого контексту, тоді як в галицько-буковинській говірці можна у всіх перелічених вище приплидах просто сказати: «Вважай!»

Торкаючись модальної (експресивної) функції мови, цікавим з точки зору етнолінгвістики можна вважати здрібнілі назви імен. У Івана Огієнка знаходимо здрібніле ім’я від жіночого давньоєврейського імені Єлізавета (у перекладі: обітниця Богу); «В XVIII віці геть усі чисто виці посади не тільки в себе на Вкраїні, але й по всій Росії прибрали до рук своїх самі українці, і вони тягли за собою теж українців. Дойшло до того, що московське духовенство почало хвилюватись і найсв. Синод мусів заступитись за права великоросів і 17 апр. 1754 р. за царіці Лісавети відбулося Височайшого наказа про те, що на архієреїв та на архимандритів можна висвячувати і москалів [3, с.93]. У буковинській говірці це ім’я має пестливу здрібнілу

форму Саветка. В українській мові дуже багато здрібнілых пестливих імен. «Існує поважна небезпека, що ці здрібніння та скорочення часто не в дусі української мови, а ще трапляються наслідування та кальки із російської мови: Каті, Саші, Віті тощо. Їх треба остерігатися, беручи, зокрема, до уваги, що в українській мові, звичайно, залишається більша частина імен. Наприклад, кінцевий приголосний кореня звук «р» у здрібненні імені Катерина зберігається: Катря, Катруся, а не лише Кат-, як в російській мові: Катя, Катюша (відома воєнна назва пісні, знана у світі). Чоловічі ж імена не мають у нас здрібніння із жіночим закінченням на -а, -я (Вова, Толя) хіба що в іменах, які самі так закінчуються (Микола – Коля, Микита – Мітя), але таких імен небагато» [5]. Наведемо декілька цікавих здрібнень імен: Євдокія – Явдошка, Відвід; Євгенія – Генця, Івга; Ксенія – Ксения, Сяня; Лариса – Риска, Ляля, Леся; Пелагія – Палазя, Стефанія – Стефця, Фунця, Стеха; Адам – Адьо, Антоній – Антошко, Тосько; Йосиф – Осипко, Ілля – Ілько, Іляш, Ілашко; Мілентій – Мільо, Мирон – Миросьо, Мирошко, Мірко; Михайлло – Михась, Місько; Октавіан – Тавчик, Яків – Яцко, Яць.

Мовні «фіглі» простежуються й в розмовній мові у формі скорочень. В лексиці англійської мови таких скорочень в рази більше, ніж в українській. В англійській мові скорочення можуть носити двоякий характер. За однією мовленнєвою тенденцією, яка називається ілізією, відбувається випадіння голосної, приголосної, або й обидвох в кінці складу, або слова. Такий процес є природним, і при штучних спробах іноземців, такі випадки скидаються на мовленнєві химери. Наведемо приклад ілізії в англійській мові: important→importan, lastyear→lasyear, the frontdoor→the frondoor, to me→t me. Інший вид скорочень англійської мови має також природне, але й історичне походження, – редукцію. Приданому виді скорочень випадати може й початкова приголосна, зазвичай, -h-, наприклад: I know her→ainquq:, and tell them→qntelqm. Редукуються (скорочуються) дифтонги та голосні в ненаголошенному складі: survey [sʌvəri] але tosurgery [sʌrəri], escort [ɛskɔ:t] але toescort [ɛskɔ:t], face [fɛ:s], але як другий склад у слові surface [s'fɜ:s] (бріт. варіант), чи [sfɜ:s] (ам. варіант), lenient [lɪnɪənt] – [lɪnɪənt], diagram [dɪəgræm] – [dɪgræm], nowadays [nəwdeɪz] – [nəwdeɪz] [1, с.20-21]. Типові скорочення розмовної англійської мови, про що дізнаємось із творів літератури, можна трактувати, як певну неграмотність певної категорії людей. При читанні твору в оригіналі, такі скорочення обтяжують, а в певних ситуаціях унеможливлюють розуміння прочитаного. Наведемо декілька прикладів з гумористичного оповідання Марка Твена «Що спантеличило голубу сойку». «Ignorant people think it's the noise that fighting cats make that is so aggravating, but it ain't so» [6, с.9], замість «...it isn't so». В перекладі такий розмовний «викрутас» може звучати: «але то не бути так», де інфінітив дієслова «бути» не узгоджується із вказівним займенником «то», який вимагає вживання дієслова «бути» в 3-ій особі однини. Інший приклад: «I ain't got no time to fool around here» [6, с. 10]. Знову ж таки, ain't неправильне скорочення дієслова зв'язки *to be* при першій особі однини. Однак, Марк Твен відтворює реалістичну мовленнєву ситуацію, адже замість дієслова *am not* мало б бути haven't, й наступний заперечний займенник *no* порушує правило вживання одного заперечення в простому реченні англійської мови. У двох прикладах: «...if I can see a sign of one of 'em» та «...till pretty so on this whole region 'peared to have a blue flushaboutit...» [6, с. 11] спостерігається редукція перших звуків в особовому займеннику *them* та у сімисловому дієслові *appear*. Цікавим на наш погляд є ще одне скорочення *hang'd* у цьому ж оповіданні Марка Твена: «Come here, everybody; hang'd if this fool hasn't been trying to fill up a house with a corns!» [6, с.11] Зважаючи на значну лояльність ужиткової граматики у розмовній мові попередніх століть, роби-

мо припущення, що *hang'd* є скороченою формою присудка, що замінює все головне речення умовного способу: I'll be hanged...

Цікаві дослідження подібних скорочень в англійській мові робить Отто Джесперсен. Так, він наводить приклад скороченого заперечення *Bettern 'you?* замість *had you not better*, вказуючи на походження такої абревіатури з дитячого мовлення [7, с. 66]. Посилаючись на спогади однієї пані із США, Джесперсен демонструє ще одне мовленнєве скорочення, яке вже не вживається дорослими, а лише дітьми, попри широкий вжиток цієї фрази в Англії: *usen't* (замість правильного *didn't use to*). Такий мовленнєвий архайчний викрутас, за ствердженням Джесперсена, розповсюджений не лише в розмовній, а й в літературній мові: «*My face is covered with little shadows that usen't to be there*» (Артур Пінеро); «*I usen't to be one of her admirers, but I am now*» (Уайлд); «*Usen't it to be a lark?*» (Б. Шоу); «*Usen't we to be taught that it was our duty to love enemies?*» (Генкін); «*Usen't the monks to keep pears in their boots?*» (Д. Бенсон) [7, с.66].

Попри значно меншу поширеність, українське мовленнєве «плетиво» теж декороване скороченнями. Прикладом кількісної редукції можна навести діалектичні слова *япко* (яблуко), *курудза* (кукурудза), *з'явя* (поява). А щодо літературної мови, то західкою на цій ниві можна вважати повість покутського письменника Богдана Радиш-Маринюка «Той, що хмари молотить». Співвідносно скороченням англійської мови (особовий займенник + дієслово зв'язка *tobe*: I'm, we're, you're, it's, he's, she's, they're), відслідковуємо тенденцію до скорочень особових займенників української мови *вона*, *вони*, *йому*, *мені*, *його*, *її*: «Й'му треба було зо штири таких печі...», «А ви й'го віділи, того, що хмари молотить?»[4, с. 38], «А таки.. Шъос в'но е...» [4, с.41], «В'на не видит...» «–Звут ії Калинков» [4, с.46], « Натегнеси нам шия, доки в'нипідуть вид нас...»[4, с.58], «Голову м'ні змиють дощі майовій»[4, с.59] «В'ниоба... В'ниоба, товаришу начальник, чиєсі сини» [4, с.106].

Описані вище мовленнєві явища скорочення, здрібнення імен, вживання різних прийменників за одинакових лексичних інгредієнтів фрази у мовах споріднених груп, свідчить про значущий культурологічний аспект, який є невід'ємною частиною мови. Широкий пласт гуманітарних знань слід вивчати з метою розуміння філософії мови, яка проявляється у різних мовленнєвих зворотах. Адже, як стверджує український мовознавець Іван Огієнко, «мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова, як певний орган культури, традиції. В мові – наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання. Мова – це найясніший вираз нашої психики, це найперша сторожа нашого психичного я... І поки живе мова – житиме й народ, яко національність. Не станемови – не стане й національності: вона геть роспорушиться поміж дужчим народом...» [3, с.239-240].

Список використаних джерел:

1. Діяконович І.М. Практична фонетика. Інтонація : навчально-методичний посібник для студентів II курсу / І.М. Діяконович. – Кам'янець-Подільський : ПП Міркотан А.Г., 2013. – 149 с.
2. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства / М.П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 463 с.
3. Огієнко Іван. Українська культура. Коротка історія культурного, життя українського народу / Іван Огієнко – К. : Видавництво книгарні О. Череповського, 1918. – 275 с.

4. Радиш-Маринюк Б. Той, що хмари молотить/ Б. Радиш-Маринюк. – Косів : Писаний камінь, 2012. – 183 с.
5. Храплива-Шур Л. Словничок давніх українських імен [Електронний ресурс] / Л. Храплива-Шур. – Режим доступу: http://abetka.ukrlife.org/schur_dict.htm.
6. Diyakonovych I.M. Unfinished Message to Your Heart. The twentieth century anthology of a short story / I.M. Diyakonovych. – Kamyanets-Podilskyi : PE Mirkotan, 2014. – 214 p.
7. Jespersen Otto. Selected Writings of Otto Jespersen [Electronic Resource] / Otto Jespersen. – https://books.google.com.ua/books?id=RqOLAgAAQBAJ&pg=PA66&lpg=PA66&dq=hang%27d+contracted+form+of+what?&source=bl&ots=cxYJpsPChc&sig=vXv1rJj2jRqvmwTg6wun_sxWWsE&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwia5LjXqLjKAhUCEXIKHaYYAFMQ6AEIHDA#v=onepage&q=hang'd%20contracted%20form%20of%20what%3F&f=false
8. Myers S. Phonology: case studies / S. Myers, M. Crowhurst. – Austin : The University of Texas, 2006. – 304 p.

Speech is one of language functioning, as well as writing, signing or gestures. Spoken word expresses not just the idea the speaker wants to deliver to the listener but the way of life of an entire community, compressed by history in one small word.

The research presents examples of different types of reduction and other contractions in English and Ukrainian languages; demonstrates some Ukrainian personal names in contracted forms with a diminutive suffix; explains the difference in the word combination ‘marry somebody’ in Ukrainian and Russian as to the use of a proposition on the ground of various cultural consciousness. The parallel comparison is made between the Ukrainian verb ‘mind’ in the Imperative Mood, which can be used absolutely, and the English ‘mind’ that always takes the direct object. In the absolute form the verb is used in Pokutsko-Bukovenian talk though.

Key words: speaking, names softening, contraction, reduction, Pokutsko-Bukovenian speech

Отримано: 28.10.2015 р.